

הרבה במלים כה מעטות. נגעה ללבי גלוייה צבאית («עם ישראל חי», וציון של שמש זורחת על פני נוף מידברי) שעליה רשם סמל-ראשון טריקי מאיר, ד.צ. ב/2176, שלוש-עשרה מלים פשוטות: «משתתף בצערך. נחזיק לך אצבעות ונקווה לייצוג שלך בעוד 4 שנים! בנאמנות מאיר».

בכלל, מאות גלוייות החיילים הן מקור לעידוד, וגם לתמיהה שעוד לא הסתדרתי עימה. גם לפני הבחירות קיבלנו מרחבי צה"ל מאות הודעות-תמיכה. כשחייל רובץ בבוץ או בחולות, וטורה לשלוח הודעה לגוף פוליטי, תוך זיהוי עצמו על פני גלוייה, יש בכך יותר ממעשה שיגרתי. קיבלנו דברים נלהבים, קריאות מן הלב ממש, בזכות מאבקנו למען השלום. קיוונו, על כן, לתמיכה מאסיבית בצה"ל, בייחוד ביחידות הקרביות. אחד מאלופי צה"ל, הקרוב לחיילים בקו החזית, שאל אותי יומיים אחרי הבחירות כמה קולות צבאיים דרושים לנו כדי לעבור את האווירה-הסיומה. אמרתי לו שאנחנו זקוקים ל-7500. הרחוק מאד מהשקפותינו הפוליטיות, אמר בכנות גמורה: «אם כן, אין לך מה לדאוג». קיבלנו בצה"ל אחוז העולה פי שניים וחצי על האחוז שקיבלנו בעורף. לשום רשימה אחרת לא היה פער כה גדול בין חזית לעורף, אך זה היה רחוק מלהספיק. מכל האכזבות, זו היתה הקשה ביותר.

יש, כמובן, רבים המאמינים שהיו זיופים נרחבים במגוון קולות צה"ל. השטח הזה היה פרוץ לפרענות, וידענו זאת מראש. אך קשה להאמין כי זיופים אלה — אם אמנם היו — יכלו להגיע לממדים של 5000 קולות, שחסרו לנו בסוף לאחוויה-החסימה.

למיקרא מיכתביה-עידוד אחרי הבחירות, מצד חיילים ואורחים (שלכל אחד מהם אני רוחש תודה עמוקה) התי מלאתי לא פעם בושא, נזכרתי בכל אותם מיקרים שבהם הרגשתי גם אני צורך לשלוח למישהו — ידד או יריב — כמה שורות של עידוד, בבוא עליו צרה, ובסופו של דבר לא שלחתי, מתוך עצלות נפשית.

מחנה לגולדה

בצד יומתבים מסוג זה, באו, כמובן, גם תגובות מסוג אחר לגמרי.

סיפר לי עדי-ראייה שבבחירות האחרונות, ב-1969, שהה במטה-הבחירות של המערך כאשר גודע שחונך סמית הודיע (בטעות) שלא עברנו את אחוויה-החסימה. באותו רגע אורו פניה של גולדה מאיר, והיה נדמה שהיא עומדת לצאת במחול.

(נזכרת או בסיפור על המרשל טיטו, שחלה בראשית שנות ה-50' ועבר ניתוח קשה. אחרי כמה ימים הלפה הסכנה לחייו. כשברכוהו על כך, אמר: «חשבתי על השימר חה שתהיה לסטאלין אם אמות, וזה נתן לי את הכוח להישאר בחיים!»)

איני יודע אם גם הפעם רקדה גולדה כשחונך סמית הודיע מה שהודיע, והפעם לא טעה. לפני שלוש שנים הכריזה גולדה כדי לזכור הכנסת שהיא מוכנה לעלות על בארסקדות כדי לסלול אותי מן הכנסת.

בוודאי לא חלמה, אז, שעמישראל יגיש לה מתנה זו כפרס על כך שהביאה עליו את השואה של יום-הכיפורים. גולדה לא היתה היחידה שלבה התמלא שימחה עד גדותיו. היה זה יום חג לאורחים רבים. הייתי רוצה לצטט במלואו מיכתב אחד שקיבלתי השבוע. הוא היה כתוב בהקפדה רבה, במכונת-כתיבה, ונראה שהכותב טרח הרבה כדי לבטא את הרגשותיו בדייקנות, מבלי להחטיר דבר:

ט"ו בטבת תשל"ד,
9.1.74

לכבוד
אורי אבנרי,
עורך שבועון התועבה, «העולם הזה»,
תל-א-ב.

א.ש.א.א.ל.

סוף-סוף העם הקיא אותך מקרבנו, וזרק אותך מה-
כנסת הנכבדה.

אתה יצור אנטי-ישראלי, אנטי-יהודי, אנטי-ציוני
ואנטי-פטי. חלאת-אדם ובזוי-עם.

אתה ליכלכת את הכנסת בשנות כהונתך כחבר בה.
אסור שכך רגלך תדרוך במקום נכבד כזה, המיועד
לנבחרי ובחירי העם.

מקומך בתעלות-השופכן ובין כתלי «העולם הזה»
הם ראויים לך, ואתה ראוי להם.

החוטם בשם רבים

א. בר-שפר,

מכבי 3, תל-אביב

מכל המיכתבים שקיבלתי, זה היה המעורר ביותר. אם אני מרגיש אנשים כאלה, סימן שעוד יש לי מה לעשות במדינה הזאת.

מה לעשות עכשיו?

בתיאור הנ"ל של תבוסת צר'צ'יל, הקטע האנושי ביותר הוא זה המתאר את החור הפיתאומי שנתהווה בחייו. יום אחד עסק בגורלו של עולם, קיבל החלטות ששינו את פני ההיסטוריה. למחרת עמד בפני האין-בשביל, ואני היתה בוודאי הטרגדיה הגדולה ביותר. «אין מה לעשות».

היה לו, כמובן, הרבה מאד מה לעשות. הוא נשאר מנהיג המיפלגה. הוא היה ראש האופוזיציה של הוד מלכותו. היה עליו לכתוב ספרים, שהיו חיוניים להבנת התקופה. מבחינה מסוימת, היה זה מזלו ומזל העולם

העימות עם גולדה: אני סופר את הקולות בהצבעת בדר-עופר

האמת היא שמעולם לא הונחתי את העיתון, אף לרגע. ידעתי תמיד שהוא חשוב לאין ערוך יותר מן הסיעה בכנסת. אילו הוצע לי אי-פעם לבחור בין סיעה ללא עיתון לבין עיתון ללא סיעה, הייתי בוחר ללא היסוס של רגע: עיתון בלי סיעה.

לא מתוך שיקולים סנטימנטליים. אני אוהב את העולם הזה, אבל גם הוא אינו אלא מכשיר של מאבק, נשק במלחמה למען הדברים שאני מאמין בהם.

השיקול הוא מעשי. סיעת-יחיד פשוט אינה קיימת ללא עיתון. גם לא סיעה של שניים. בלא העיתון, המספק לך מידע, המדווח על מעשיה, המקיים את הקשר בינה ובין הציבור — סיעה כזאת היא אבודה. אדם הדוגל בשלום ובקידמה, והנתון לחסדי כלי-התקשורת הכלליים בישראל — מוטב לו להתאבד.

לא הונחתי את העיתון אף לשבוע אחד. במשך כל השנים האלה, הקדשתי לו ארבעה ימים רצופים וקשים בכל שבוע — 425 שבועות.

אך מובן שכל אדם יש לו רק כרוכך יחידות של מרץ, כרוכך שעות של מחשבה. כשהוא מחלק אותן בין מיגזרים רבים, כל אחד יוצא קצת נפגע. ערב הבחירות אמרתי למראיין: «אם לא אבחר מחדש, יהיה זה יום-חג במערכת העולם הזה».

זה לא היה יום-חג. היה נדמה לי, בימים הראשונים, שותפתי וידידי במערכת נפגעו הרבה יותר ממני. אבל אין ספק שהעיתון ייצא נשכר מזה שיתיה לו עתה עורך ראשי שבעה ימים בשבוע.

מאבקנו ימשך, ומאחר שהעיתון הפך עתה לנשק המרכזי — נשתדל, בכוחות משותפים, להפכו למכשיר יעיל, חד ומוחץ ככל האפשר.

רגע של אור

בכל משבר, יש רגע שאתה מרגיש, לפתע, שהוא חלף. לפתע אתה שם לב שהשמש זורחת, שהעצים ירוקים. כל אחד שעבר איר-פעם משבר בחייו, ידע רגעים כאלה, וזכר אותם כנסך יקר. פעם, לפני עידן ועידנים, שכבתי פצוע בבית-חולים. איבדתי כל עניין בעולם שמסביבי. שכבתי שבועות ארוכים כימעט ללא תחושה. כשכמה צינורות תקועים בכל מיני מקומות בגופי, מבלי לאכול או לישון.

ואז, בוקר אחד, נכנסה לתדרי אחות צעירה, כדי למדוד את החום. מבטינו נפגשו. היא חייכה. אני חייכתי. לפתע הרגשתי: אני חי שוב. אני חי! הפעם היה לי רגע מסוג אחר לגמרי. כמה ימים אחרי הבחירות ישבתי ליד שולחן העורך, ובלבי הרגשה ריקה. שוב חלפו בי המחשבות ההן: היכן היו השגיאות, מה גרם לתוצאה זו, הופרעתי עליידי צעיר שרצת לראות אותי.

הצעיר אמר, בפשטות: לאדם נעשה עוול משווע. כל העיתונות קשרה קשר חתיקה, כדי לחפות על מעשהי נבלה. נשארה לי רק כתובת אחת, אחרונה: העולם הזה. אתה מוכרת לעזור.

שמעתי את הסיפור. לקחתי עט. התחלתי לרשום. ככל ששמעתי יותר, כן גבר זעמי. הפרשה (שקראתי לה במאמרי «פרשת דרייפוס»), נראתה לי מחרידה יותר ויותר. התי חלתי לחשוב על העוול שנגרם לאיש זה. ופתאום, באמצע המישפט, הרגשתי שכל אשר קרה לי כלל אינו חשוב, שהמאבק נמשך, שיש מה לעשות נגד העוול והעריצות, שיש תפקיד שאיש מילדנו אינו יכול למלא, מפני שאין כתובת אחרת.

(במשך סידרה זו אשתדל לנתח את הגורם מים למפלה ואת הלקחים הנובעים מהם.)

שניתנו לו כמה שנים של פעילות פחות קתנתית. אבל כשיורדת עליך מכה כזאת, אינך חושב ברגע הראשון על דברים כאלה. נדמה לך שאתה עומד בפני האין, שפשוט אין לך מה לעשות מחר בבוקר. מכאן קרי-אתו הנואשת של האריה הקשיש: «אין מה לעשות...» בהשוואה לעיסוקיו הקודמים, הכל נראה לו חסר-טעם, טפל, ריק.

תופעה זו אינה תלויה בגודל התפקיד. אחת המחשבות הראשונות שלי, כאשר ראיתי על המסך את האספס על לוחו של תנוך סמית, היתה בדיוק זו: «מה לעשות עכשיו?»

במשך שמונה שנים, הייתי במישטר של עבודה שלא הותר לי כימעט שעה אחת של זמן פנוי. להיות חבר-כנסת, כפי שאני תופס תפקיד זה, ולהיות עורך עיתון לוחם — הרי זה ג'וב כפול, היכול למלא את חייו של כל אדם עד גדותיו. נוספו על כך הקשרים הבינלאומיים שטיפחתי, שגולו זמן רב מאד, וענייני התנועה הפוליטית. באמצע כל זה כתבתי ספר, והשגחתי על תירגומו לעשר שפות. השתדלתי לקרוא לפחות חלק מן הספרים שהייתי צריך לקרוא אותם.

במשך שמונה שנים לא הייתי פעם אחת בשפת-הים, לא היה לי אף יום אחד של שבת או חופשה. לא היו לי, למעשה, חיי-מישפחה, או חיים פרטיים כלשהם. אבל מכיוון שעסקתי בדיוק בדברים שרציתי לעסוק בהם, בעניינים שאהבתי, שנראו לי חשובים יותר מכל — לא היתה לי מעולם ההרגשה שאני עובד יותר מדי. עכשיו, פיתאום, נתהווה חור גדול. אני יודע שזוהי אשלייה גמורה. המאבק ימשך, באמצעים אחרים. העיתון וקוק לכל דקה שאני יכול להקדיש לו, והוא עכשיו חשוב יותר מתמיד. יש לפחות שלוש ספרים. שמונה שנים נדמה לי שחשוב לי מאד לכתבם.

ובכל זאת, איכשהו, ברגע הראשון, היתה הרגשה של ריקנות, של חוסר-מעש.

ברור לי שזוהי תופעה פסיכולוגית בלבד. יש מעין דיס-לוקציה, אובדן סדר-היחיים השיגרתיים. כך מרגיש אדם שמשוה יצא מנוף חייו, ועליו להתרגל לנוף חדש. זהו תמיד תהליך קשה, כי כלונו הננו, אחרי הכל, יצורים של שיגרה והרגלים. לא יכולנו לחיות אחרת. גם גדול ההרפתקנים חי לו, איכשהו, בשיגרה שיצר לעצמו.

קוו ואדים?

שיכוננוף כזה יכול להיות בריא מאד. כדאי לו לאדם להיעצר, לפחות פעם בעשר שנים, ולשאל את עצמו: היי, לאן אתה הולך, בעצם? קוו ואדים? דומינה? האם אינך ממשיך פשוט מתוך שיגרה? האם אתה בטוח שאתה משקיע את כוחך במקום הטוב ביותר? הרי כל יום שעובר, הוא יום שאין לו תחליף, יום המקרב אותך אל הסוף.

מבחינה זו, אולי יש איוושהי ברכה בצאתי מן הכנסת. נכון, היה לעשות בכנסת הבאה, יותר מאשר בכל כנסת קודמת. אני יודע בדיוק מה הייתי רוצה לעשות בה, במצב שנוצר עכשיו. נדמה לי (האין זה טבעו של אדם?) שאיש לא יעשה זאת במקומי. אבל אילי חשוב יותר, בשבילי, להיעצר ולשאל את עצמי כמה שאלות. שמונה שנים בתפקיד אחד — זה הרבה. המשכו האוטומטי אינו טוב. מאונס או לא מאונס — זהו זמן טוב להערכות-מחדש, לבדיקה-מחדש. גם לגבי העיתון.

בשנים האחרונות נפוצה אצל כמה אנשים הדיעה שהעולם הזה הפך לבן-חרוג אצילי, וכי אני מונית אותו. אחד מידידי, שרצת לנחם אותי למחרת הבחירות, אמר לי: «הבוחר נתן לך מנדאט לערוך עיתון טוב».